

Teze și antiteze la un Salon de Carte

de Maria Nițu

Operații estetice: cartea tipărită versus audiobook

În triumful *tehnologiei informației*, într-o „societate de consum și divertisment”, între artificiile jocurilor pe calculator, ale filmelor și chat-urilor de pe facebook, twitter etc., elogiul *cărții tipărite* și implicit *al lecturii* pare un demers desuet. Când ești crescut însă la umbra citatelor „în floare”, în spirit umanist și când ai mai trecut și prin experiența de la catedră, simți suferința *profesorului de limbă și literatură* (rămas singur în sala de clasă), pentru care orice carte citită era o lecție de limbă, literatură și cultură, de „îmbogățire a vocabularului”.

În „era Internetului”, să te mai preocupe „îmbogățirea vocabularului” riscă să devină o pseudo-problemă. *Vocabularul de bază al internauților* este limitat la un set minim de cuvinte, sec și inexpressiv. Pare un nou limbaj artificial, un argou internautic, o limbă de lemn generată de e-mail-uri, sms-uri etc., cu prescurtări rapide, ori cu *emoticons*. Nu ai nevoie să gândești - primești totul la pachet, astfel că voluminosul DEX, recomandat cândva de profesorul de limbă română ca nelipsit din orice casă, a ajuns mai subțire decât o ediție de buzunar („nașpa, marfă, cool, parol, mișto, aiurea, selfie, nasol.”) Inevitabil, tehnologia Internetului a inventat *e-book-ul*, care a adus în stadiul de *criză* cartea tipărită. Aceasta chiar este „desfigurată” – la propriu! – de cea *digitală* (care jubilează: *ți-am luat fața!*) – fără *copertă* (cartea sa de vizită - în sine o lucrare de artă, sugestie pentru conținut), fără *ilustrații*.

În perioada interbelică, în jurul anilor ‘30-’40, mai apăruseră germenii unei *crize a cărții*, la nivel european, când oamenii nu mai păreau interesați de *actul lecturii*, fiind atrași de alte tentații: *publicații periodice, radioul, cinematograful, concertele, teatrul*... Apăruseră dileme asemănătoare: *negare, asimilare sau coabitare?!* „Aceste mijloace de difuzare sunt nocive sau pot fi asociate cărții, folosite hrănirii spiritului?” În opinia societății din perioada interbelică, aceste substitute, alături de unele *reviste mondene, superficializau* cititorul. Impresia este de *déjà vu*.

Revistele mondene, de exemplu, însemnau și înseamnă într-adevăr, o nevoie de lectură *sumar* satisfăcută. Astăzi e aceeași impresie de

superficializare, cititul este privit ca *divertisment*, nu ca hrană sufletească. Și pare a fi mai mult decât un capriciu de modă: ca strategie de marketing, ca să se practice totuși lectura, cititul este asociat chiar diverselor manifestări de *entertainment*.

Cum era IT presupune ca *suportul informațional* să fie *adaptat și actualizat* la nivelul societății căreia i se adresează oferta, pe lângă imbatabilul *e-book*, a mai apărut un contracandidat la supremație, *audiobook-ul!* *Audiobook* – termen internațional – desemnează înregistrarea pe *suport audio* a unui text literar, realizată de *autor* sau de *actori profesioniști, reproducerea* deci într-o *variantă vorbită, a unui text scris*. De data aceasta, cartea *fără coperte și fără ilustrații* a devenit și cartea *fără pagini!*

Teze și antiteze

Avantajele ar fi strict materiale: unul este *avantajul prețului scăzut*. Fără coperte, ilustrații etc., toate sunt stas, cu acea uniformă de CD, în *serie*, sunt *ieftine*. Antiteza ar ține de *bibliofilie*: nu mai sunt posibile acele *ediții de lux, ediții bibliofile*, suport al ideii *cărților unicate, rare și valoroase*. Noțiunea de „*carte veche*” s-ar referi la un audiobook deteriorat, care devine rebut, depășit.

Tehnologia informației are două tășuri și se întoarce ca un bumerang asupra fenomenului binefăcător: pe de o parte oferă accesibilitate și eficiență maximă, pe de altă parte, evoluția sa va face, în timp, înregistrările de acum inutilizabile (dacă lipsește etapa strict necesară de reconversie): vor fi segmente de informații ce vor fi dispărut, ca într-o gaură neagră, din cultura omenirii. Casete, CD-uri, fișiere mp3 nu vor mai putea fi citite pe noile mijloace de stocare a informației, mereu în ritm de rafinare tehnologică.

Schimbarea *suportului* incumbă schimbare și în *psihologia receptării*. Lectura în *gând*, cu ochii larg *deschiși pe pagina cărții*, pe care o poți face doar *tu în intimitate cu tine însuși și direct* cu textul, este înlocuită (ori secundată!) de *lectura vorbită*, cea cu *glas tare*, oferită de altă persoană, *intermediar* între *tine și text*, fără pagina cărții în față. Intimitatea în doi este înlocuită de conviețuirea în trei. *Cititorul* devine *ascultător*. Nu mai „*face ochii mari*”, ci „*ciulește urechile*”. La început, pentru prospectarea pieței, a fost oferta la pachet:

Audiobook + Carte = Full Experience. Cetățean al Galaxiei Gutenberg și deopotrivă al Galaxiei Bill Gates.

Audiobook-urile și-au făcut apariția pe piața românească, editate masiv, de societatea grupului Humanitas - „Humanitas Multimedia”. Concurentă în valoarea înregistrărilor ar putea fi doar Editura Casa Radio. Studiourile Radio au acele Arhive „Fonoteca de Aur” – un tezaur de înregistrări pentru o serie de audiobook-uri de succes. Sunt titluri unicat, precum colecțiile de carte veche ori bibliofilă din biblioteci. Produsul nu este văzut ca un înlocuitor al cărții, ci ca o variantă de a fi în contact cu cultura scrisă, în acest ritm trepidant al vieții, o alternativă ca formă de accesare mai facilă în continuare a informației culturale. Omul modern fiind tot mai grăbit, (nu mai are timp să se relaxeze în fotoliu, citind o carte) editorii i-au pus la dispoziție cartea care nu se mai citește, ci se ascultă. O nouă formă de lectură apare în prim plan. Ca tot ce e nou, aceasta este tinerețea provocatoare față de cartea tipărită - care are sute de ani, născută cu Galaxia Gutenberg, pe la 1400.

Noul statut al cărții schimbă și paradigma receptării. Pentru omul grăbit, un aparent avantaj, pragmatic, ar fi latura sa multitasking: simultaneitatea unor activități. În timp ce ascuți un audiobook mai poți face și alte lucruri (prin grădină, la birou, prin casă etc.) Pentru a rămâne totuși ceva din actul receptării lecturii, simultaneitatea trebuie să fie cu activități mai mult sau mai puțin mecanice (spălăm vase sau udăm flori, așteptăm la coafor sau la intersecții etc.)

Cartea de vilegiatură

La un Bookfest, la primele lansări, Gabriel Liiceanu, în apologia audiobook-urilor, insista pe faptul că le poți citi și în mașină, la orice deplasare. Cum la volan nu poți întoarce paginile unei cărți, singura formă accesibilă este audiobook-ul. Este chiar o ofertă polivalentă (precum produsele „trei în unu”): relaxare, utilitate, energizare, terapie etc. Cum timpul trece mai greu în trafic, e o formă de a „omorî timpul!”, a-l face „să treacă mai repede.” Nu pierzi timpul, ci-l câștigi, folosindu-l util. Nu doar că e antidot la plictiseală, dar are și valoare terapeutică, de medicament naturist, calmant contra stresului, a durerilor de cap... Cum audiobook-urile sunt un tovarăș perfect în mașină pe distanțe lungi, ele devin o formă de terapie, de consultanță psihologică sau psihanalitică, ce alungă singurătatea, “urâtul”. Dezavantajul aglomerației se poate converti în avantaj: cu cât aglomerația e mai mare, cu atât ai șansa să citești chiar mai mult decât

înainte. Deci, un plus de cunoștințe. Nu te mai enervează blocajele din trafic, poți aștepta oricât, iar la destinație cobori din mașină ...relaxat, binedispus și ... un pic mai instruit. Lectura poate fi ca plăcere, delectare, ori utilă, informativă și formativă. Oamenii de afaceri, mereu în trafic, își pot petrece în mod util ambuteiajele din drumul spre „office”, ascultând la sistemul audio al mașinii „Cum să devii om de succes”. Gospodinele își pot îmbunătăți cultura chiar în timp ce fac cumpărături, gătesc sau trebăluiesc prin casă. Prin terapia ochilor închiși, orice computerist împătimit își poate odihni ochii, după o zi full la computer, hrănindu-și în același timp spiritul cu un audiobook.

Contextualizare

Această utilitate are însă limitele sale. Cărți cu același statut tehnic, de audiobook, CD sau fișier mp3, au specificitățile lor, care țin de contextualizarea receptării. În toate astfel de cazuri, cărțile trebuie să fie ușoare, să nu implice concentrare cuvânt cu cuvânt în înțelegerea textului ori continuitate în urmărirea lui. Pe ideea de bază a relaxării, să fie o alternanță cu activități care să nu solicite mult intelectual. Audiobook-ul în astfel de ipostază se suprapune perfect peste acel segment special atât de solicitat din cartea tipărită, tip „carte de vacanță”, care se poate citi pe plajă, în tramvai, în metrou, carte de divertisment (gen „Alchimistul” de Paulo Coelho, „Codul bunelor maniere” de Aurelia Marinescu, sau „De ce iubim femeile” de Mircea Cărtărescu). Nu vei asculta în astfel de cazuri, de exemplu, seriile de conferințe susținute la radio de Mihai Ralea sau Nicolae Iorga.

Cultura transformată în bun de masă e o iluzie de “Cântarea României”, iluzia că dacă ascuți Andrei Pleșu ori Dostoievski, în mașină ori la coafor, ai devenit “boier al minții” ori ai înțeles psihologia abisală!

Obișnuințe de lectură

Antitezele – avocații dezavantajelor – ar argumenta opinia că, oricum, varianta cărții audio nu se ridică la nivelul celei tipărite. O serie de inconveniențe țin și de obișnuințele de lectură. Cartea înregistrată e o provocare la o nouă experiență a înțelegerii textului. Cititul textului cărții tipărite presupune atenție, concentrare pentru înțelegere. Când nu ești obișnuit, ca la lectură, să-ți folosești ochii, repede zboară gândul în altă parte. Relaxantă evadare, cu gândul, din închisoarea textului sonor impus! E mai greu să-ți concentrezi toată atenția la urmărirea firului narativ, precum e

în cazul textului scris, în care urmărirea rândului te ține legat de pagină.

Căpcane similare se pot regăsi chiar ... la o sesiune de comunicări științifice, când cele citite nu sunt însoțite și de text scris ori imagini din clasicizatele deja prezentări în power point. Cum cartea audio nu are pagini și nu poți pune un *bookmark*, să reiei paginile la nevoie, nu-ți poți permite sincope de receptare. Altfel, constăți că, la o distragere a atenției, ai pierdut bună parte din poveste!

Cartea tipărită e la discreția ta, *prezență constantă*, concretă, faci ce vrei și când vrei cu paginile ei, să simți *plăcerea textului*. O poți citi în *ritmul* tău, mai rar, ori mai repede, poți să treci ori nu peste unele pasaje. Cartea audio e impalpabilă, virtuală, se pierde în eter, „curge” continuu fluxul sonor, este și nu mai este, tu ești la discreția ei, în starea de drepti continuu. Ea îți dictează *ritmul său* de lectură. Fiziologic și psihologic, oricum cititul e *mai rapid* decât receptarea sonoră.

Cum să mai „guști” o carte când glasul se derulează independent de gândul tău?! Cititul presupune posibilitatea *zăbovirii* pe text, concentrarea de trupe ale gândurilor în acele tranșee dintre rândurile scrise. Pentru un clasic împătimit al cărții tipărite, actul lecturii pare minimalizat, ridiculizat, demonetizat! Actul lecturii este ca o *luare în posesiune* a unei cărți într-un ritual de *dragoste tantrică*, astfel că orice bagatelizare ar fi profanare, *desacralizare*, cădere în *pornografia comercialului*, *prostituare* a lecturii. Totul ține, în ultimă instanță, de *exercițiu*, ca să se formeze o *nouă obișnuință de lectură*. Problema apare la generația crescută în obișnuința lecturii scrise. Generația tânără, care nu a fost crescută astfel, pentru care cititul pare *old-fashioned*, aici găsește savoarea. Nu are un învăț în acest sens care să devină dezvăț. Obișnuințele respective au dezvoltat în timp și o anumită *capacitate de înțelegere* a textului specifică și mai dezvoltată sau nu, după gradul de *exersare a memoriei vizuale sau auditive*.

Amprenta vocală

Aceste obișnuințe au o istorie veche. De la apariția și răspândirea tiparului încoace, întreaga cultură universală se bazează pe *ruptura dintre oral și scris*. Filozofia modernă a limbajului are în ecuație în principal această *cezură dintre oral și scris*, care a *autonomizat textul ca obiect*, cu propria lui lume și cu propriul său lanț de semnificații, *independent de autor*. Aceasta este o falie forțată, pentru că *scrisul are limitele sale*: dincolo de litere care să transcrie cuvântul, mai

trebuie să transcrie în semne intonația, amprenta afectivă. Pagina tipărită este la fel, pentru toți scriitorii (chiar dacă pornea, pe vremuri, de la pagina manuscrisă, când textul olograf la fel era individual).

Glasul înregistrat e unic, e *amprenta vocală*, precum ADN-ul sau amprenta digitală. Prezența vocii autorului care-și citește textul *reface* într-un mod special această falie. *Glăsuirea* stabilește volens-nolens, o *relație afectivă* și dă *valoarea de autenticitate*. Când înregistrările sunt în *lectura autorului* însuși, dobândesc *plusvaloare*. *Autorul* e și *lector*. Editura Casa Radio are înregistrări radiofonice vechi, de valoare istorică, dinainte de 89, cu autori clasici, cu conferințe, interviuri etc. Cum Editura Humanitas are autorii săi de prim raft, în campania de promovare a lor și în același timp pentru a adăuga plusvaloare produsului, ni-i prezintă chiar pe autori în această ipostază de lectori: înregistrări cu Mircea Cărtărescu, Neagu Djuvara, Andrei Pleșu, G. Liiceanu, Ana Blandiana etc. Acestea, în timp, vor deveni de *patrimoniu*, prin păstrarea vocii scriitorilor, o contribuție la segmentul de istorie orală a literaturii de după 89, așa cum orice domeniu al culturii are o “fonotecă de aur” proprie.

În practica occidentală, cu preponderență, *actori specializați* asigură lectura textului. Și la Humanitas, pentru clasici străini sau români, autori din trecut (Poe, Cehov, Tolstoi, Kafka, Urmuz, Caragiale, Eliade, Joyce, Golding etc.) se apelează la actori profesioniști, din mai multe generații (de la Radu Beligan la Marius Manole). De exemplu, Mircea Eliade, *Secretul doctorului Honigberger* – în lectura lui Ion Caramitru. În timp, și aceste înregistrări vor deveni de *patrimoniu*, prin vocile actorilor de renume, sau ale realizatorilor de emisiuni de calibru, intrate în „Fonoteca de aur” (precum cele cu Florian Pittiș, sau Iosif Sava).

Oantiteză aici ar fi tocmai această teatralizare a textului literar care nu mai e *neutru!* Ți se propune o *anumită interpretare*, care poate să-ți placă sau nu, să-ți pară adecvată ori nu, când nu se potrivește vocea autorului cu cea a personajului din mentalul propriu. Operă deschisă la o mulțime de posibile interpretări sonore rămâne textul scris.

Antiteză: tehnologia limitează „publicul țintă”

Cum audiobook-urile necesită o anumită dotare tehnologică, „publicul țintă” este o categorie aparte. Preponderent este cel *urban*, având segmentul principal format din utilizatori cu studii medii sau superioare, care intră destul de des în librării, public obișnuit să asculte unul sau mai

multe posturi de radio. Chiar și pentru audiobook-ul de mașină, “de vilegiatură”, tot publicul urban e beneficiarul, populația activă din mediile urbane fiind cea care călătorește din ce în ce mai mult. De aceea, audiobook-ul nu prea e accesibil în *mediul rural românesc*, unde se mai muncește cu sapa, se mai călătorește cu căruța și unde apare *noul analfabetism, de tip IT*.

Chiar și în mediul urban, prețul va mai opera o segmentare, crescând la suporturile de ultimă oră, cum ar fi la cea mai recentă invenție în materie de audiobooks: *PlayAway*. Acesta este o *carte audio* “self playing” - fără CD, fără casetă audio, fără downloads de fișiere mp3. Un singur click! Cumperi “cartea” pe care vrei să o citești, activezi căștile și apeși *play*. O singura baterie susține până la 12 ore de ascultat. Poți regla volumul, viteza de ascultare, poți derula înainte și înapoi.

Atuul diferenței

În această degringoladă de opțiuni, *poezia* este un segment *privilegiat*, plăcut la lectură, care chiar te îndeamnă să *închizi ochii și să ascuți*, eliberat de cotidian. Diferențele de compoziție și stilistică ale textului artistic al poeziei, devin, comparate cu proza, un atu: poezia - prin ritm, rimă (chiar interioare, cum sunt la poezia modernă!) are atuul muzicalității! Aceasta reprezintă coloana sonoră a cuvintelor, care prin lectură în gând se pierde! Uneori, în plus, se aude o muzică de fundal, adecvată tonalității și universului poetic, romantic, clasic, sau rock, ori valurile mării, sunetele pădurii... În lupta pentru supremație pe acest segment multimedia, se pare că *Editura Casa Radio* are avantaj. Așii săi sunt înregistrările cu Nichita Stănescu, Tudor Arghezi, George Bacovia etc. La *Humanitas Multimedia* poezia e mai puțin prezentă, pentru că în fapt editura-mamă publică poezie rar. Un proiect înrudit este cel dezvoltat de *Editura Cartea Românească* (dar necontinuat cu perseverență): în seria de poezie, toate cărțile sunt însoțite de CD-uri pe care se regăsesc poeziile din volum în *lectura autorului* (CD-uri cu Emil Brumaru, Șerban Foarță, Claudiu Komartin, Elena Vlădăreanu, Octavian Soviany, Răzvan Țupa etc.)

Atu al diferenței îl are *dramaturgia*. Piesele de teatru se scriu de fapt pentru a fi jucate pe scenă și realizarea deplină e când sunt interpretate de actori, iar piesa de teatru, dincolo de textul scris, ca gen literar, devine gen de spectacol.

Argument al impunerii audiobook-urilor este faptul că în concursurile diverse, legate de piața cărții, s-a introdus și un nou premiu, la o nouă categorie: *cea mai bună carte netipărită* (e-book și audiobook!), cum sunt premiile de la edițiile “Bun

de Tipar” ale Galei Industrii de Carte din România, inițiate în 2011.

Audiobook-ul ca singură variantă viabilă

În cadrul anumitor segmente de utilizatori, audiobook-urile, indiferent de inflexiunile vocii, sunt strict necesare, tocmai pentru înțelegerea textului, a informațiilor de transmis, ce se poate realiza doar prin această formă, *ideală*. Astfel sunt *preșcolarii*, care nu pot accesa Galaxia Gutenberg. *Literatura pentru copii*, pentru acei “pre-cititori”, între 0-7 ani, cere lectura audio, un audiobook, pentru când bunica a obosit sau a adormit în fotoliu. *Pionierii cărților vorbite* au fost de fapt *basmele*, spuse de povestitorii orali, anonimi și colectivi și *poveștile pentru copii*, spuse de bunici sau părinți seara la culcare. Ei erau “actorii profesioniști” care teatralizau textul cu intonație și afectivitatea presupusă de firul narațiunii! E cazul *lecturii vorbite înainte de cartea citită*, care poate fi o receptare în *avanpremieră*, a unor cărți pentru copii, de la povești ușoare sau poezii (T. Arghezi *cu Zdreanță* și *Cântec de adormit Mitzura*, ori Ana Blandiana creatoarea *motanului Arpagic*), până la cărți pentru altă categorie de vârstă școlară (*Fram, ursul polar*, de Cezar Petrescu, ori *Prinț și cerșetor*, de Mark Twain etc.).

Folosit pe scară largă, audiobook -ul este ideal în *învățământul la distanță* (învățământul asistat de calculator). În cadrul procesului educativ, e strict necesar ca *suport de curs* mai ales pentru *învățarea unei limbi străine*, unde este esențială *pronunția* (care e greu de redat fidel în transcrierile fonetice), ca să eviți un *accent* schimonosit. În literatură, esențială e redarea pronunției în textele de *literatură dialectală* și mai ales din *literatura dialectală bănățeană*, graiul bănățean fiind atât de specific și greu de reprodus în autenticitatea și savoarea sa. Ar trebui un audiobok obligatoriu la toate antologiile de literatură dialectală bănățeană.

În aceeași direcție a înregistrărilor din segmentul *popular*, audiobook-ul este varianta vitală în activitățile de *culegere de folclor ori de istorie orală*, în *înregistrarea și arhivarea* documentărilor etnografice, a anchetelor sociale. Baza materialelor sunt *povestirile personale*, mărturii orale de viață, din război, deportări din Bărăgan etc. Tezaurul în sine de istorie orală se află în înregistrările glasului - ca amprentă verbală, cu valoare afectivă, participativ-emoțională, în *intonație* (dor, supărare, revoltă, simpatie, antipatie etc.), în *expresivitatea non-verbală* imposibil de redat în scris. Aceste înregistrări definesc prin ele însele “istoria orală”, oralitatea fiind viața, farmecul și expresivitatea savuroasă, *autenticitatea* istorisirilor.

Cum audiobook-ul este pentru toate vârstele, un alt segment pentru care e de strictă utilitate este al *oamenilor în vârstă* (pentru care lectura este deja o activitate dificil de susținut.) La fel sunt cei cu diverse dizabilități (cum sunt nevăzătorii.) Există astfel un „Rai al audiobook-urilor”, cu utilizatori speciali, ai casei: biblioteca Asociației Nevăzătorilor din România (ANVR). Nevăzătorii au fost de fapt declarați oficial pionieri ai fenomenului, înregistrând, dintr-o nevoie vitală, primul audiobook, în 1967, anticipând viitorul, din *necesitate*. Au înregistrat mii de cărți pe benzi de magnetofon, pe casete audio, apoi în format mp3. Textele sunt înregistrate nu de celebrități, ci de angajați ai Asociației.

Interferențe Audiobooks și lumina ochilor

Argument pentru valoarea actului lecturii, *indiferent de suportul cărții*, ar fi povestea lui Ioan Timiș Palatinus. Cătălin Dorian Florescu, un scriitor elvețian de origine română (născut în Timișoara), a scris o carte *Maseurul orb* (Editura Polirom, Iași, 2007), construită în jurul unui personaj real: Ioan Timiș, maseurul orb din Moneasa. Este tragedia unui împătimit de lectură care trăiește într-o casă cu mii de cărți, la care nu poate avea acces decât printr-un intermediar.

„Imaginați-vă un om de 50 de ani, care a rămas fără vedere la 17 ani și care era un împătimit cititor de literatură și filosofie. Imaginați-vă că acest orb era librar și că era posesorul unei biblioteci personale ce sărea bine de 30.000 de volume, deși locuia într-un apartament amărât, cu două camere”. Originar din Maramureș, iubitorul de carte avea pe lângă ticseala impresionantă cu cărți și peste 1000 de albume de vinil din muzica clasică. „Cărțile sunt viața mea (...). Mai bine de jumătate din casetele din fonoteca națională sunt înregistrate din fondul meu de carte“.

Văzduhosul (omul care vede cu duhul), cum era Timiș poreclit, putea fi văzut în fiecare zi în piața principală din stațiunea Moneasa, în fața unei tonete din lemn plină de cărți: „Obiectivul meu nu e să fac bani din cărți. Am vrut să demonstrez că atunci când librăriile mor la oraș, eu pot să fac treaba la țară. Cât despre furat, nu îmi e teamă. Cine fură cărți în ziua de azi? Dacă aș vinde alcool, ar fi altceva“. „Am considerat că pot să ajut oamenii să se apropie de lectură. Cartea e comoară, pentru că la început a fost cuvântul.“

Întrebarea din final: Un raft cu tomuri grele, sau un suport cu audio-book-uri? Răspunsul: Ambele, deocamdată. Morala: Lectura este o călătorie interioară. Audiție plăcută!

Flavia Franțescu: „Parada celor 100 de monștri”

(expoziția *Textilisme 2*, Aula Bibliotecii Centrale Universitare din Timișoara, oct. 2015 - ian. 2016)

